

1. Wat hier aan voorafging

In de winter van 1937-1938 werd ik op voorspraak van een lerares – de echtgenote van een politiemans – aangenomen om Italiaans te geven aan de kinderen van een Duits-Joods echtpaar. Zij geloofden – en ze zouden dit enkele maanden volhouden – dat ze in Italië een veilig onderkomen hadden gevonden tegen de racistische vervolging. Ik ging bij hen wonen in een boerderij in de heuvels aan het Lago Maggiore. 's Ochttends van zeven tot tien uur werkte ik met de kinderen. De rest van de dag bracht ik door met Dostojevski lezen en wandelen in de omringende bossen. Het was een mooie tijd zolang die duurde. Ik leerde een beetje Duits en stortte mij vol enthousiasme op het lezen van boeken in die taal, met een wanordelijke aanpak en een gretigheid die honderd keer meer oplevert dan honderd jaar schoolonderwijs.

Op een dag vond ik in *Nieuwe Fragmenten* van Novalis (1772-1801) de volgende zin: 'Als we op dezelfde wijze als de logica ook een fantastica zouden hebben, dan zou de kunst van het verzinnen zijn ontdekt.' Dat was heel mooi gezegd, net als bijna alle *Fragmenten* van Novalis. Ze bevatten buitengewone inzichten.

Enige maanden later, toen ik de Franse surrealisten ontdekte, meende ik in hun manier van werken de fantastica te hebben gevonden waar Novalis naar op zoek was geweest. Ook al had de vader en profeet van het surrealisme André Breton in het eerste manifest van de beweging geschreven: 'De toekomstige surrealistische technieken interesseren mij niet', zijn vrienden, schrijvers en schilders hadden intussen aardig wat van die technieken bedacht.

Nadat ik afscheid had genomen van mijn leerlingen en hun ouders die op zoek gingen naar een ander vaderland, ging ik lesgeven op lagere scholen. Ik moet een zeer slechte leraar zijn geweest, slecht voorbereid op mijn werk en in mijn hoofd bezig met van alles en nog wat, van de Indo-Europese linguïstiek tot het marxisme. (Hoewel het portret van de Duce goed zichtbaar boven zijn bureau hing, overhandigde de heer Romussi, directeur van de openbare bibliotheek van Varese, mij zonder met zijn ogen te knippen ieder boek dat ik aanvraag.) Ik ver-

diepte me in allerlei zaken die niet met school te maken hadden. Maar misschien was ik geen saaie onderwijzer. Ik vertelde, om sympathiek over te komen en omdat ik zin had in iets anders, de kinderen verhalen die geen relatie hadden met de werkelijkheid of het gezonde verstand. Ik verzon ze en gebruikte daarbij de ‘technieken’ die Breton zowel had gepromoot als afgekeurd.

Het was in diezelfde periode dat ik een eenvoudig schriftje de ietwat hoogdravende titel *Schrift van de fantastica* meegaf. Hierin noteerde ik niet de verhalen die ik vertelde, maar de manier waarop ze waren ontstaan, de trucjes die ik ontdekte, of meende te ontdekken om woorden en beelden in beweging te zetten.

Dit alles raakte vervolgens vergeten en begraven, tot ik bijna bij toeval rond 1948 kinderverhalen begon te schrijven. Toen keerde ook de *fantastica* terug in mijn herinnering, en dit bleek een nuttige ontwikkeling voor deze onverwachte en nieuwe werkzaamheden. Alleen luiheid, een zekere aversie tegen systematiek en gebrek aan tijd weerhielden mij ervan om er in de openbaarheid over te praten. Tot 1962, toen ik in het Romeinse dagblad *Paese Sera (Avondland)* een *Handleiding om verhalen te verzinnen* publiceerde in twee delen (op 9 en 19 februari).

In die artikelen nam ik op bescheiden wijze afstand van het onderwerp, door voor te wenden dat ik een manuscript had ontvangen van een jonge Japanse wetenschapper die ik tijdens de Olympische Spelen in Rome had leren kennen. Het betrof zogenaamd de Engelse vertaling van een kort werkje dat in 1912 in Stockholm zou zijn verscheen bij Novalis Verlag. Het was van de hand van een onwaarschijnlijke auteur, namelijk Otto Schlegel-Kamnitzer, en was getiteld *Fundamenten voor een fantastica – De kunst om sprookjes te schrijven*. In het raamwerk van dit niet zo originele verzinsel zette ik, in een stijl die het midden hield tussen serieus en grappig, enkele eenvoudige technieken voor verzinnen uiteen. Over diezelfde technieken heb ik jarenlang gesproken op alle scholen die ik bezocht om verhalen te vertellen en om vragen van kinderen te beantwoorden. Er is altijd een kind dat vraagt: ‘Hoe doe je dat, verhalen verzinnen?’ en die vraag verdient een eerlijk antwoord.

Dit onderwerp heb ik vervolgens in de *Giornale dei genitori (Tijd-*

schrift voor ouders) opnieuw uitgewerkt toen ik aan de lezers wilde uitleggen hoe ze zelf ‘verhaaltjes voor het slapengaan’ konden verzinnen (*Wat gebeurt er als oma een kat wordt*, december 1969; *Een bord vol verhalen*, januari – februari 1971; *Verhalen om te lachen*, april 1971).

Het oogt niet heel fraai, al die data op een rijtje, en wie zal dit ooit interesseren? Toch vind ik het fijn om ze zo achter elkaar neer te zetten, alsof ze belangrijk zijn. Hopelijk houdt de lezer er rekening mee dat ik hier aan het spelen ben, een spel dat psychologisch te karakteriseren valt met de uitroep ‘Mamma, kijk eens, ik kan het zonder handen!’ Het is altijd zo fijn om je te beroemen op iets...

Van 6 tot 10 maart 1972 had ik in Reggio Emilia een reeks workshops met een vijftigtal onderwijzers en leraren van de kleuterschool en basis-onderwijs tot de onderbouw van middelbare scholen. Aan hen presenteerde ik om zo te zeggen in definitieve en officiële vorm alle gereedschappen van mijn vak.

Drie dingen zorgden ervoor dat ik mij die week herinner als een van de mooiste van mijn leven. Het eerste was het affiche dat de gemeente voor de gelegenheid had laten maken met de tekst *Ontmoetingen met de fantastica*. Verbaasd las ik op de muren van de stad dat woord dat mij al vierendertig jaar gezelschap hield. Het tweede was dat op hetzelfde affiche gewaarschuwd werd dat er slechts een beperkt aantal plaatsen beschikbaar was, maar vijftig. Een groter aantal aanwezigen zou de ontmoetingen in een conferentie hebben veranderd, wat niet de bedoeling was. De waarschuwing leek geboren uit de vrees dat de mensen massaal gehoor zouden geven aan de lokroep van fantastica en zouden oprukken naar de oude gymzaal van de brandweerkazerne, die versierd met fel paarse ijzeren kolommen nu diende als vergaderzaal, waar de bijeenkomst plaats zou vinden. Dat was ontroerend. De derde en grootste reden voor mijn geluksgevoel lag in de mogelijkheid die mij gegeven werd om systematisch door middel van lange discussies en uitwisseling van ervaringen te spreken over hoe de verbeelding werkt en over de technieken om haar te stimuleren. Maar om ook te praten over manieren om deze technieken aan iedereen over te brengen, bijvoorbeeld door ze onderdeel te maken van taalonderwijs aan kinderen (en aan anderen).

Aan het einde van deze 'korte cursus' had ik dankzij de bandopnames en een vlijtige typiste de tekst van vijf bijeenkomsten in handen.

Het boekje dat voor u ligt is een bewerking van deze gesprekken in Reggio Emilia. Het vertegenwoordigt niet – het is nu het moment om dit te benadrukken – een poging om een fantastica vast te leggen, kant en klaar om als een soort wiskunde onderwezen en bestudeerd te worden op scholen, noch is het een complete theorie van de verbeelding en het verzinnen. Daarvoor heeft men andere spieren nodig en iemand met meer kennis dan ik. Het is ook geen essay. Eigenlijk weet ik niet goed wat het is. Er wordt hier gesproken over enkele manieren om verhalen voor kinderen te verzinnen en om kinderen te helpen om zelf verhalen te verzinnen. Maar wie weet hoeveel andere manieren men nog zou kunnen vinden en beschrijven. In dit boekje gaat het alleen om het verzinnen met behulp van woorden. Er worden ideeën geopperd hoe verhalen makkelijk in andere uitingsvormen vertaald kunnen worden. Een verhaal kan worden verteld door één verteller of door een groep, maar het kan ook theaterstuk worden of de basis voor een poppenspel, zich ontwikkelen tot een strip, een film, of een audio opname om naar vrienden te sturen. Dit alles als onderdeel van kinderspel, maar daar ga ik verder niet op in.

Ik hoop dat dit boekje nuttig zal zijn voor wie gelooft dat de verbeelding een noodzakelijk onderdeel vormt van de opvoeding, voor wie vertrouwen heeft in de kinderlijke creativiteit en voor wie de bevrijdende waarde kent van het woord. 'Alle mogelijkheden van het woord moeten voor iedereen beschikbaar zijn' lijkt mij een mooi motto met een helder democratisch geluid. Niet omdat wij allemaal kunstenaars zouden moeten zijn maar om ervoor te zorgen dat niemand een slaaf is.

2. Een steen in de vijver

Een steen die in een vijver wordt gegooid veroorzaakt cirkelvormige golven die naar buiten toe groter worden. In die beweging nemen ze